

Д.В. Дзятко (Мінск, Беларусь)

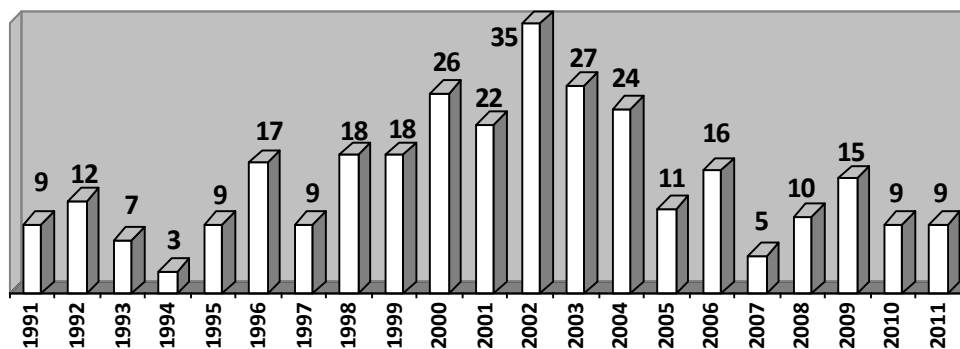
СУЧАСНАЕ БЕЛАРУСКАЕ МОВАЗНАЎСТВА: СТАН, ТЭНДЭНЦЫІ, КІРУНКІ (колькасная характарыстыка)

Ва ўмовах шырокай гуманітарызаванні сучаснай навукі даследаванне гісторыі нацыянальнага мовазнаўства з'яўляецца адной з найважнейшых праблем беларусістыкі. Класіфікацыя і каталагізацыя існуючых навуковых падыходаў прадугледжваюць крытычны разгляд назапашаных ведаў і ацэнку наяўных дасягненняў праз прызму перспектывы развіцця лінгвістыкі.

Мэта гэтага артыкула – сістэматызаваць кваліфікацыйныя даследаванні ў галіне нацыянальнай лінгвістыкі, выкананыя ў Беларусі на працягу двух апошніх дзесяцігоддзяў. Крыніцай інфармацыі паслужылі адпаведныя пазіцыі з навуковага даведніка «Беларускае мовазнаўства: дысертацыі па беларускай мове, абароненыя ў Рэспубліцы Беларусь (1990 – 2011 гг.)» [1]. У працэсе адбору і апрацоўкі матэрыялу мы прытрымліваліся меркавання, што любое дысертацыйнае даследаванне, якое прайшло такія важныя этапы ў працэдурі абароны, як разгляд на пасаджэнні кафедры (аддзела, лабараторыі), праблемнага савета, спецыялізаванага савета па абароне дысертацый, уяўляе несумненную цікавасць для гісторыі беларускага мовазнаўства. Па гэтай прычыне ўлічвалі інфармацыю не толькі пра дысертацыі, якія паспяхова прайшлі працэдуру абароны і былі зацверджаны Вышэйшай атэстацыйнай камісіяй, але і пра даследаванні, знятыя з разгляду па заяве аўтара пасля абароны і не зацверджаныя Прэзідыумам ВАК. Паняцце *дысертацыя па беларускай мове* разумеецца максімальна шырока – яно распаўсюджвалася на ўсе работы па лінгвістычных спецыяльнасцях («славянскія мовы», «руская мова», «тэорыя мовы», «агульнае мовазнаўства, сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка», «параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства», «методыка выкладання беларускай мовы», «журналістыка», «этналогія» і інш.), калі ў іх у той ці іншай ступені асвятляліся праблемы структуры, развіцця, функцыянавання і выкладання беларускай мовы.

Па нашых падліках з 27 снежня 1990 г. па лістапад 2011 г. было абаронена 319 доктарскіх і кандыдацкіх даследаванняў па беларускай мове. Храналагічная дынаміка абароны работ, звязаных з вывучэннем розных аспектаў беларускай мовы, адлюстравана на *дыяграме 1*. Пік абарон прыпадае на прамежак з 2000 г. па 2004 г., калі было падрыхтавана 134 даследаванні (або 42% ад агульнай колькасці дысертацый, абароненых за акрэслены перыяд). На сучасным этапе назіраецца істотнае скарачэнне колькасці лінгвістычных работ (у тры з паловай разы ў параўнанні з 2002 г.).

Дыяграма 1

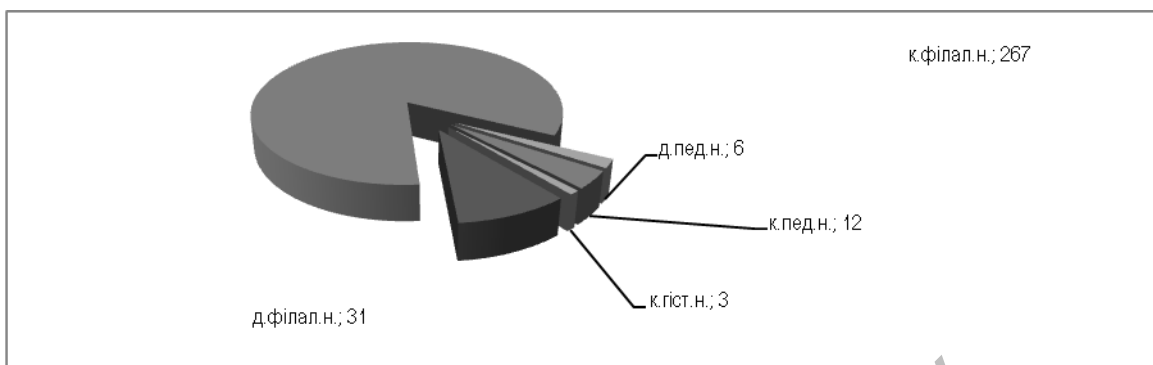

За апошнія 20 гадоў найбольшая колькасць даследаванняў у галіне беларускай лінгвістыкі падрыхтавана на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук (267*¹). Значна менш

¹ Тут і далей знак «*» абазначае колькасць дысертацыйных даследаванняў.

спецыялістаў, у сферу навуковых інтарэсаў якіх уваходзіць беларуская мова, прэтэндавалі на атрыманне вучонай ступені доктара філалагічных навук (31*), доктара педагагічных навук (6*) і кандыдата педагагічных навук (12*) – гл. дыяграму 2.

Дыяграма 2

Адметна, што праблемы беларускай мовы і мовазнаўства вывучаліся не толькі філолагамі, але і гісторыкамі – у працэсе даследавання этнамоўных працэсаў і сістэмы нацыянальнай самасвядомасці (Т.М. Мікуліч; 1992), арабаграфічных рукапісаў XVII – першай паловы XX ст. (А.І. Цітавец; 2009), а таксама пры аналізе развіцця сістэм і вышэйшай філалагічнай адукацыі ў Беларусі ў 1944 – 1961 гг. (А.А. Гаравая; 2011).

Натуральна, што найбольшая колькасць дысертацыйных даследаванняў, звязаных з вывучэннем сістэмы, структуры і функцыянавання нацыянальнай мовы ў Беларусі, падрыхтаваны па спецыяльнасці «беларуская мова» (155*). Акрамя таго, матэрыял беларускай мовы выкарыстоўваўся для распрацоўкі агульных праблем лінгвістычнай тэорыі ў работах па спецыяльнасцях «тэорыя мовы» (у розны час – «тэорыя мовазнаўства», «агульнае мовазнаўства, сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка»; 26*), «славянскія мовы» (12*), «параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства» (6*), «руская мова» (4*), «журналістыка» (3*), «тэорыя і методыка дашкольнай адукацыі» (2*), а таксама па спецыяльнасці «тэорыя і методыка навучання і выхавання» (14*).

Шэраг даследаванняў выкананы па дзвюх спецыяльнасцях – «руская мова; беларуская мова» (34*), «беларуская мова; руская мова» (20*); «беларуская мова; параўнальна-гістарычнае, тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства» (2*).

Адзінкі выя работы падрыхтаваны па спецыяльнасцях «беларуская мова; славянскія мовы», «беларуская мова; германскія мовы (англійская мова)», «руская мова; славянскія мовы», «славянскія мовы; беларуская мова», «агульнае мовазнаўства, сацыялінгвістыка, псіхалінгвістыка; беларуская мова», «агульная педагогіка», «тэорыя і методыка навучання і выхавання (пачатковая адукацыя)», «айчынная гісторыя», «этналогія», «гістарыяграфія, крыніцазнаўства і метады гістарычнага даследавання», «тэорыя літаратуры, тэксталогія; беларуская літаратура».

З 319 дысертацыйных даследаванняў 73% (232 работы) напісаны на беларускай мове, астатнія – па-руску.

У незалежнай Беларусі спецыялізаваныя саветы па абароне доктарскіх і кандыдацкіх дысертацый па лінгвістыцы дзейнічалі пры Беларускім дзяржаўным універсітэце (Д 02.01.05, Д 02.01.08, Д 02.01.11, Д 02.01.21, Д 02.01.24, Д 056.03.06, К 02.01.02), дзе было абаронена 134 работы, звязаныя з беларусістыкай, Інстытуце мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы

НАН Беларусі² (Д 006.15.01, Д 01.43.01) – 98*, Беларуска-беларускім дзяржаўным педагагічным універсітэце імя Максіма Танка (Д 02.21.02, К 02.21.01, К 02.21.05, К 113.16.04) – 42*, Гомельскім дзяржаўным універсітэце імя Ф.Скарыны (К 02.12.03) – 35*, Гродзенскім дзяржаўным універсітэце імя Янкі Купалы (К 02.14.04) – 4*, Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце (Д 02.22.01; Д 056.06.01) – 2*, Нацыянальным інстытуце адукацыі (Д 02.23.01) – 1*. Нешматлікія даследаванні па гістарычных навукх і літаратуразнаўстве, натуральна, абараняліся ў адпаведных спецыялізаваных саветах.

Асноўнымі цэнтрамі па падрыхтоўцы навуковых кадраў вышэйшай кваліфікацыі ў галіне беларускага мовазнаўства на працягу двух апошніх дзесяцігоддзяў сталі профільныя кафедры вышэйшых навучальных устаноў – кафедра беларускай мовы ГДУ (31*), кафедра беларускага мовазнаўства БДПУ (27*), кафедра сучаснай беларускай мовы (21*) і кафедра гісторыі беларускай мовы (19*) БДУ, а таксама асобныя аддзелы Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі – адзел беларуска-рускіх моўных і літаратурных сувязей (14*), адзел сучаснай беларускай мовы (10*) і інш.

Істотны ўклад у развіццё беларускага мовазнаўства зрабілі навуковыя кіраўнікі і кансультанты аспірантаў, саіскальнікаў і дактарантаў, у прыватнасці А.М. Булыка (21*), У.В. Анічэнка (17*), П.У. Сцяцко (11*), А.А. Лукашанец (10*), Н.Б. Мячкёўская (10*), А.І. Падлужны (10*), а таксама В.П. Лемцюгова, А.А. Станкевіч, М.С. Яўтэвіч, І.А. Міхайлаў, С.М. Прохарава, Л.М. Шакун, П.П. Шуба і многія іншыя.

Складанай навуковай праблемай з’яўляецца тэматычная характарыстыка абароненых даследаванняў. Яе вырашэнне абцяжарана поліасектнасцю цэлага шэрагу дысертацыйных работ. Так, напрыклад манаграфія А.І. Забаштанскай «Нерэгулярныя фанетычныя з’явы ў беларускай дыялектнай мове» (2008) можа быць аднесена як да дыялекталогіі, так і да фаналогіі; работа В.У. Русак «Экспрэсіўны сінтаксіс праявіўся ў Янкі Сіпакова» (2009) падрыхтавана на сумежжы сінтаксісу і стылістыкі. Аднак, трэба думаць, уплыў суб’ектыўнага фактару пры класіфікацыі будзе неістотным у сувязі са значнай агульнай колькасцю дысертацый.

Як сведчыць аналіз, найбольшая колькасць даследаванняў выканана ў галіне лексікалогіі беларускай мовы (у т. л. семантыкі і этымалогіі; 20%), прысвечана вывучэнню мовы асобных аўтараў і канкрэтных тэкстаў (12,5%), гісторыі беларускай мовы (7,4%) і характарыстыцы яе марфалагічнага ланца (7,3%).

Адносна распрацаванымі галінамі нацыянальнай мовазнаўчай навукі канца ХХ – пачатку ХХІ ст. з’яўляюцца дыялекталогія (6,6%), дэрываталогія (5,7%), сінтаксіс (5,5%), тэрміназнаўства (4,2%), анамастыка (4%), стылістыка (3,7%), фразеалогія (3,4%), лінгвадыдактыка (2,9%), тэорыя і практыка перакладу (2,8%), кагнітыўная лінгвістыка (2,6%), тэорыя тэксту (1,8%), этналінгвістыка (1,8%), гісторыя мовазнаўства (1,3%), парэміялогія (1,3%), фаналогія (1,3%).

Найменш даследуюцца праблемы тэорыі камунікацыі (0,8%), лексікаграфіі (0,6%), міжмоўных кантактаў (0,6%), сацыялінгвістыкі (0,6%), арфаграфіі (0,5%), графікі (0,2%), корпуснай лінгвістыкі (0,2%), марфаналогіі (0,2%), псіхалінгвістыкі (0,2%).

На жаль, абмежаваны аб’ём артыкула не дазваляе правесці больш глыбокі аналіз дысертацыйнай тэматыкі. Аднак нават прапанаваныя колькасныя падлікі сведчаць аб праблемнай сітуацыі ў сучасным беларускім мовазнаўстве. Нескладана заўважыць, што найбольшая ўвага надаецца галінам, метады даследавання якіх сфарміраваліся яшчэ ў савецкай навукі (лексікалогія, граматыка, мова тэкстаў, фразеалогія і інш.) або распрацоўка якіх была «пастаўлена на паток» у

² Тут і далей прыводзяцца сучасныя назвы арганізацый, устаноў і іх структур.

1990-я гг. (кагнітыўная лінгвістыка, тэрміназнаўства, словаўтварэнне). Разам з тым, у «зародкавым» стане знаходзяцца нацыянальная тэарэтычная лексікаграфія, фаналогія, корпусная лінгвістыка, псіха- і сацыялінгвістыка.

Істотнай праблемай апошніх гадоў з'яўляецца дысбаланс у падрыхтоўцы кандыдацкіх і доктарскіх даследаванняў, прычыны якога – не толькі ўласна навуковага характару, але і, відавочна, экстралінгвістычнага плану. Аднак сам факт таго, што апошняя паспяхова абарона доктарскай дысертацыі (М.А. Даніловіча) адбылася ў красавіку 2004 г., г. зн. 7 гадоў назад, сведчыць пра востры крызіс існуючай сістэмы падрыхтоўкі кадраў вышэйшай кваліфікацыі ў Рэспубліцы Беларусь па спецыяльнасці «беларуская мова».

У сучасных умовах важна разумець, што ад вырашэння акрэсленых метадалагічных і кадравых праблем залежыць сам факт далейшага існавання нацыянальнай лінгвістыкі.

Літаратура

1. Дзятко, Д.В. Беларускае мовазнаўства: дысертацыі па беларускай мове, абароненыя ў Рэспубліцы Беларусь (1990 – 2011 гг.): навуковы даведнік / Д.В. Дзятко, С.У. Шахоўская. – Мінск: БДПУ, 2011. – 400 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ